

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ηροδότου 1, 106 74 Αθήνα
Τηλ: 210 3385 537, fax: 210 7254 050, e-mail: info@nchr.gr

ΓΝΩΜΑΤΕΥΣΗ-ΑΠΟΦΑΣΗ ΟΛΟΜΕΛΕΙΑΣ ΕΕΔΑ

**ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΕΔΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ
ΤΗΣ «ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΟΥ
ΛΩΔΕΚΑΘΕΟΥ»
ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ**

Γνωμάτευση-Απόφαση της Ολομέλειας της Εθνικής Επιτροπής της 25/9/2003 επί του
4ου θέματος της ημερήσιας διάταξης : *Αίτηση από την Επιτροπή του Δωδεκάθεου για
παραβίαση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου*

Θέμα 4^ο ημερήσιας διάταξης

Η ολομέλεια αφού άκουσε την προφορική ανάπτυξη της Εισήγησης του
Επιστημονικού Συνεργάτη της κ. Γιάννη Κτιστάκι, η οποία είχε αποσταλεί
ταχυδρομικώς προ της συζήτησης σε όλα τα μέλη της Επιτροπής, προχώρησε στη
συζήτηση επ' αυτής. (Στην παρούσα επισυνάπτεται αντίγραφο της εισήγησης που
αποτελεί μέρος της παρούσας).

Στη συνεδρίαση κλήθηκαν να παραστούν δύο αντιπρόσωποι της Επιτροπής
του Δωδεκάθεου, προσήλθαν δε οι κκ. Παναγιώτης Μαρίνης και Άγις Μαρίνης
(πατέρας και γιος).

Τον λόγο έλαβε ο πατέρας, ο οποίος αναφέρθηκε στη γραπτή διαμαρτυρία της
Επιτροπής του και επισήμανε κυρίως τη μη απάντηση εκ μέρους του Υπουργείου

Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων σε αίτημά τους για ίδρυση ευκτήριου Οίκου για τις λατρευτικές εκδηλώσεις της ‘Θρησκείας’ του Δωδεκάθεου. Στο κύριο μέρος της ανάπτυξής του αναφέρθηκε στη νομολογία του ΕΔΔΑ κατά της Ελλάδας για θέματα θρησκευτικής ελευθερίας και απείλησε για νέα καταδίκη της. Στη συνέχεια απήντησε σε ερωτήσεις μελών της Επιτροπής, όπως προκύπτει από τα πρακτικά της Συνεδρίασης.

Μετά την αποχώρηση των κ.κ. Μαρίνη άρχισε η συζήτηση.

Τα ανακύψαντα θέματα ήταν κυρίως δύο :

Το πρώτο, αν η ΕΕΔΑ θα έπρεπε να προβεί στην επισήμανση της υποχρέωσης της Πολιτείας να δώσει απάντηση στους προσφεύγοντες.

Το δεύτερο, αν θα έπρεπε να εισέλθει και στην ουσία του θέματος και να εκφράσει απόψεις.

Επί του πρώτου. Οι λάβοντες τον λόγο υποστήριξαν ότι η Πολιτεία οφείλει να απαντήσει χωρίς άλλη βραδύτητα. Αντίθετες απόψεις δεν προβλήθηκαν επ’ αυτού.

Επί του δεύτερου. Το θέμα έθεσαν τα μέλη της ΕΕΔΑ κκ. Γ. Γουσέτης, Ι. Ιωαννίδης, Κ. Παπαϊωάννου, Α. Τάκης, Α. Θεοδωρίδης, που υποστήριξαν τη μη είσοδο στην ουσία του αιτήματος των παραπονούμενων. Διαφώνησε η Πρόεδρος η οποία υπενθύμισε ότι ως τώρα η ΕΕΔΑ εκφράζει στις γνωματεύσεις και προτάσεις της θέσεις επί της ουσίας του κάθε θέματος. Στην προκειμένη περίπτωση, αν εισέλθουμε στην ουσία, θα πρέπει να αποφανθούμε αν ευσταθούν οι αντιλήψεις των παραπονουμένων περί Δωδεκάθεου σαν σύγχρονης γνωστής θρησκείας καθώς και το συναφές αίτημα των αιτούντων για ίδρυση Ευκτήριου Οίκου.

Κατά τη συζήτηση πολλά μέλη υποστήριξαν την αποφυγή έκφρασης οιασδήποτε άποψης επί της ουσίας και τον περιορισμό μας σε έντονη σύσταση προς την Πολιτεία να απαντήσει το ταχύτερον στους αιτούντες.

Μετά σχετική πρόταση, μάλιστα, του εκπροσώπου του Συνηγόρου του Πολίτη κ. Α. Τάκη, της εκπροσώπου του ΠΑΣΟΚ Επίκ. Καθηγήτριας Λ. Διβάνη και της εκπροσώπου του Ελληνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες Κας Α. Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου, που ζήτησαν να απαλειφθούν κάποιες εκφράσεις της Εισήγησης του κ. Κτιστάκι ως ‘απαξιωτικές’ για τη ‘θρησκεία’ των αιτούντων, αποφασίσθηκε, μετά πρόταση της Καθηγ. Ξ. Πετρινιώτη, να τροποποιηθεί η διατύπωση της παρ.4, σελ.2 της Εισήγησης του κ. Κτιστάκι ως εξής: *«Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει η ΕΕΔΑ χωρίς να υπεισέλθει στο ερώτημα αν η εν λόγω συσσωμάτωση ιδεών συνιστά είτε «γνωστή θρησκεία», υπό το φως του άρθρου 13 του ελληνικού Συντάγματος, είτε θρησκευτική ή φιλοσοφική πεποίθηση, υπό το φως του άρθρου 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και 18 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα.»*

Διαφωνίες διατύπωσαν για τις παραπάνω θέσεις ο κ. Πράσιнос και ο κ. Κονιδάρης ως εκπρόσωποι Υπουργείων, ο πρώτος του Υπουργείου Εργασίας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, ο δε δεύτερος του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

Διαφώνησαν, επίσης, η Πρόεδρος και ο Καθηγητής κ. Κλαμαρής, εκπρόσωπος της Ν.Δ.

Ο κ. Πράσιнос διατύπωσε και εγγράφως την άποψή του ως εξής:

Μόνη η επίκληση και κατ’ακριβολογία η οικειοποίηση από ομάδα προσώπων ορισμένης νεκρής από αιώνων θρησκείας, όπως είναι σύμφωνα με τα ιστορικοεπιστημονικά δεδομένα η αρχαιοελληνική θρησκεία του Δωδεκάθεου, δεν είναι ικανή να προσδώσει ζωή και να επιφέρει ανάσταση στη νεκρή θρησκεία. Ούτε επίσης η συσσωμάτωση σε μια τέτοια προσπάθεια μυθολογικών, ιστορικών και άλλων αναζητήσεων συνεπάγεται αναβίωση της πάλαι ποτέ υπαρξιάς θρησκείας.

Ως εκ τούτου, ελλείπει δε άλλων στοιχείων, από τα οποία να δύναται να στοιχειοθετηθεί κρίση περί του αντιθέτου, στην προκειμένη περίπτωση δεν συντρέχει το στοιχείο της ύπαρξης θρησκείας, το οποίο αποτελεί προϋπόθεση για την εφαρμογή του άρθρου 13 του Συντάγματος και του συναφούς άρθρου 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Περαιτέρω, ανεξαρτήτως δε των ανωτέρω, από την μη ρητή απάντηση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων στην αίτηση της ως άνω Επιτροπής για χορήγηση σ' αυτήν άδειας ίδρυσης ευκτήριου οίκου, ουδόλως παραβλέπεται το εκ του άρθρου 13 του Συντάγματος δικαίωμα της αιτούσας Επιτροπής, να προσφύγει δικαστικώς κατά της σιωπηράς άρνησης της Διοίκησης και να επιτύχει την ικανοποίηση του δικαιώματός της, εφόσον φυσικά κριθεί τούτο βάσιμο. Μάλιστα δε μια τέτοια ικανοποίηση έχει το πλεονέκτημα ότι γίνεται κατά τρόπον οριστικό και αμετάκλητο, ενόψει της Συνταγματικής διάταξης η οποία υποχρεώνει τη Διοίκηση σε συμμόρφωση προς τις δικαστικές αποφάσεις.

Τέλος, είναι κατ' αρχήν ορθή η άποψη ότι η ευχέρεια του ενδιαφερομένου να προσφύγει δικαστικά κατά της σιωπηρής άρνησης της Διοίκησης δεν επιτρέπει στην τελευταία να οδηγηθεί στην πλάνη ότι απαλλάσσεται από την υποχρέωση απάντησης σε συγκεκριμένο αίτημα. Όμως, η υποχρέωση αυτή δεν επιτρέπει τη συναγωγή της επίσης πεπλανημένης αντιλήψεως ότι η εσπευσμένη ή υπό πίεση απάντηση της Διοίκησης επί συνθέτων και λεπτών ζητημάτων με πολλαπλές και πολυεπίπεδες συνέπειες αποτελεί την προσήκουσα διέξοδο.

Ο κ. Κονιδάρης είπε τα εξής:

Η αίτηση για χορήγηση άδειας ίδρυσης ευκτήριου οίκου της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου», είναι η μόνη αίτηση που εκκρεμεί αυτή τη στιγμή στο ΥΠΕΠΘ --όλες οι υπόλοιπες έχουν ικανοποιηθεί-- και η καθυστέρηση αυτή έγκειται στη σοβαρότητα του ζητήματος και στις συνέπειες που θα επιφέρει η αναγνώριση του Δωδεκάθεου ως «θρησκείας» σε μια ολόκληρη ομάδα έννομων σχέσεων, όπως η τέλεση γάμου, η στράτευση, η εκπαίδευση κ.λ.

Η άποψη της Προέδρου, την οποία κατέθεσε και γραπτώς, και του Καθηγητή κ. Κλαμαρή έχει ως εξής:

Η «θρησκεία του Δωδεκάθεου» έχει παύσει από πολλών αιώνων να θεωρείται θρησκεία. Ήδη από την αρχαία ελληνική εποχή σημαντικές εξέχουσες προσωπικότητες αναζητούσαν άλλες θρησκευτικο-μεταφυσικές αντιλήψεις. Αρκεί ο ουσιαστικά μονοθεϊστικός ορισμός του Δία από τον Αισχύλο: «Ζεύς αιθήρ, Ζεύς Γη, Ζεύς Ουρανός, Ζεύς τα πάντα χι' ότι τωνδε υπέρτερον». Ο δε Σωκράτης καταδικάστηκε γιατί εισήγγε νέους θεούς («καινά δαιμόνια»).

Σήμερα το αρχαίο ελληνικό Δωδεκάθεο έχει περάσει στη σφαίρα της μυθολογίας-ιστορίας, αποτελεί δε φαινόμενο αξιοπερίεργο ότι σύγχρονοι άνθρωποι --

και μόνο τα μέλη της αιτούσας Επιτροπής στην Ελλάδα-- ισχυρίζονται ότι το Δωδεκάθεο αποτελεί σήμερα «θρησκεία» και δη «γνωστή».

Υπογραμμίζω μερικά σημεία της προφορικής επαφής και του διαλόγου με τους εκπροσώπους του Δωδεκάθεου κατά τη σημερινή συζήτηση.

Καταρχήν βεβαίωσαν ότι πρόκειται για «θρησκεία πολυθεϊστική». Όταν τους ερώτησα πως κρίνουν τη συμπεριφορά του Δία, που για να επετύχει συνεύρεση με κάποια γυναίκα, συχνά την εξαπατούσε προσλαμβάνοντας διάφορες μορφές (ταύρος για την Ευρώπη, κύκνος για τη Λήδα, χρυσή βροχή για τη Δανάη κ.λ.), απήντησαν ότι συχνά έγγαμοι άνδρες έχουν ερωμένες και όταν ρώτησα αν αυτά ταιριάζουν σε έναν θεό και μάλιστα διαπραττόμενα κατά τρόπο απατηλό, μου απάντησαν ότι είναι μυθολογία.

Όταν ρώτησα πως χαρακτηρίζουν ηθικά τη συμπεριφορά του Απόλλωνα, που φέρεται ότι ξεπέτσιασε ζωντανό τον Μαρσύα από ζήλια επειδή έπαιξε αυλό καλύτερα από τον ίδιο, απάντησαν ότι αυτοί δεν ενδιαφέρονται για την ηθική, δεν αναμιγνύουν ηθικά θέματα. Ουσιαστικά ίδια ήταν η θέση τους και για την παραπάνω συμπεριφορά του Δία.

Εντελώς αόριστη, κατά τη γνώμη μου, ήταν η απάντησή τους για το ακριβές περιεχόμενο των βασικών αρχών της «θρησκείας» τους, για τις οποίες επίμονα ρώτησα.

Όσο για τις θρησκευτικές τελετές τους, μας πληροφόρησαν ότι αυτοί ιεουργούν δημόσια σε αρχαίους ναούς ανά την Ελλάδα. Στην ερώτησή μου τι τους χρησιμεύει λοιπόν ο ευκτήριος οίκος, δήλωσαν ότι τον ζητούν «για να μπουν στη λίστα των γνωστών θρησκειών». Στην ερώτησή μου, αυτή η τελετουργία --αντίστοιχη με τη χριστιανική «λειτουργία»-- τι περιλαμβάνει, η απάντηση ήταν μάλλον αόριστη.

Από τα ανωτέρω συνάγω ότι οι οπαδοί του Δωδεκάθεου δεν αντιπροσωπεύουν θρησκεία και δη γνωστή. Και μόνη η έλλειψη και άρνηση ηθικής διδασκαλίας αποκλείει την έννοια της θρησκείας. Κεντρικό σημείο κάθε θρησκείας αποτελεί η ηθική διδασκαλία της --καλή ή κακή κατά την κρίση του καθενός-- στην οποία στηρίζει τις ανταμοιβές ή ποινές των ανθρώπων από το θεό στη μέλλουσα ζωή (για μερικές θρησκείες και στην παρούσα ζωή). Εξάλλου το κενό και η αοριστία που προέκυψαν για τις αρχές και τις ηθικές βάσεις της δήθεν «θρησκείας», οι οποίες πρέπει να είναι σαφώς καθορισμένες, αποκλείει τον χαρακτηρισμό της ως γνωστής.

Το μόνο που ήξεραν επακριβώς οι εκπρόσωποι της Επιτροπής του Δωδεκάθεου, ήταν οι περί θρησκευτικής ελευθερίας αποφάσεις του ΕΔΔΑ τις οποίες επαναλάμβαναν κατά κόρον σε συνδυασμό με απειλές για νέα καταδίκη της Ελλάδας.

Συμπέρασμα: Η θεωρία την οποία πρεσβεύει η «Επιτροπή του Δωδεκάθεου» δεν αποτελεί «γνωστή θρησκεία», ο δε ευκτήριος οίκος που ζητούν δεν χρειάζεται ουσιαστικά για την εκπλήρωση των λατρευτικών εκδηλώσεων των οπαδών της.

Γενομένης, τέλος, ψηφοφορίας, αποφασίσθηκε :

1. παμψηφεί, η σύσταση προς το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων να απαντήσει χωρίς άλλη αναβολή στην αίτηση της Επιτροπής του Δεδεκάθεου για την ίδρυση Ευκτήριου Οίκου.

2. με ψήφους 16 υπέρ και 2 κατά, η αποφυγή κρίσεων ή οποιωνδήποτε απόψεων επί της ουσίας του αιτήματός της παραπονούμενης Επιτροπής του Δωδεκάθεου. (οι διαφωνήσαντες εκπρόσωποι των δυο παραπάνω Υπουργείων δεν έχουν, κατά το νόμο, δικαίωμα ψήφου).

Αθήνα, 4 Νοεμβρίου 2003

Η Πρόεδρος

Η Γραμματέας

Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου

Κ. Πάντου

Συν.: 1. Εισήγηση κ. Ι. Κτιστάκι

2. Απόσπασμα πρακτικών της συνεδρίασης της ΕΕΔΑ της 30.10.2003

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ηρώδотου 1,

106 74 Αθήνα

Τηλ: 210 3385 537, fax: 210 7254 050, e-mail: info@nchr.gr

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΕΔΑ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ
ΤΗΣ «ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΙΝ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ ΤΟΥ
ΔΩΔΕΚΑΘΕΟΥ»
ΓΙΑ ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ*

1. Η αιτούσα «Επιτροπή διά την αναγνώρισιν της ελληνικής θρησκείας του Δωδεκάθεου» απέστειλε τετρασέλιδη *καταγγελία* στην ΕΕΔΑ (αρ. πρωτ. 270/3.12.02) με την οποία ζητά από την τελευταία «να ενεργήσει πάραυτα ώστε (α) να καταστή η πατρίδα μας χώρα που θα αποδίδεται πλήρες εις τους πολίτας το Δικαίωμα της Θρησκευτικής Ελευθερίας και (β) να αποδοθή εις ημάς [σημ. την Επιτροπή διά την αναγνώρισιν της ελληνικής θρησκείας του Δωδεκάθεου] μέρος του έστω του Ανθρωπίνου Δικαιώματός μας της Θρησκευτικής Ελευθερίας εγκρινόμενης της αιτήσεώς μας χορηγήσεως αδείας ιδρύσεως Ευκτηρίου Οίκου και αναγραφομένης της Ελληνικής Θρησκείας του Δωδεκάθεου εις τους εν χρήσει υπό των Ληξιαρχείων καταλόγους του Υπουργείου Εσωτερικών ως Θρησκείας “γνωστής” και “ανεκτής”».
2. Όσον αφορά το πρώτο, γενικής φύσεως, αίτημα [περίπτωση (α)], η ΕΕΔΑ παραπέμπει στην Απόφασή της με τίτλο «Προτάσεις της για θέματα θρησκευτικής ελευθερίας» που εγκρίθηκαν ομόφωνα στην Ολομέλεια της 1^{ης} Μαρτίου 2001 (βλ. Ετήσια Έκθεση ΕΕΔΑ 2001). Σχετικές είναι και οι Αποφάσεις της ΕΕΔΑ για την αναγραφή του θρησκευάτος στις ταυτότητες (13.7.2000, βλ. Ετήσια Έκθεση ΕΕΔΑ 2000) και για την αποτέφρωση των νεκρών (7.12.2000, βλ. Ετήσια Έκθεση ΕΕΔΑ 2001).
3. Όσον αφορά τα υπόλοιπα δύο ειδικά αιτήματα [περίπτωση (β)], επισημαίνεται ότι η αιτούσα Επιτροπή έχει ήδη υποβάλει σχετικές αναφορές στον Συνήγορο του Πολίτη (αρ. πρωτ. 13143/99/2.2, 9653/00/2.1, 5099/01/2.1 και 1155/30.5.2002). Ο Συνήγορος του Πολίτη τις εξέτασε και απέστειλε σε όλες τις περιπτώσεις τις απαντήσεις του. Σε μία μόνο περίπτωση ο Συνήγορος έκρινε σκόπιμο, σύμφωνα με το άρθρο 4 παρ. 6 του ιδρυτικού του νόμου 2477/97, να απευθύνει Πόρισμα στον Υπουργό Παιδείας και Θρησκευμάτων. Πρόκειται για την εκκρεμή μέχρι σήμερα (υποβλήθηκε την 28^η Ιουνίου 2001) αίτηση για χορήγηση άδειας ίδρυσης ευκτηρίου οίκου του Δωδεκάθεου. Στο σχετικό Πόρισμα (αρ. πρωτ. 11155.02.2.3 της 20^{ης} Νοεμβρίου 2002), ο Συνήγορος του Πολίτη επισημαίνει ότι η καθυστέρηση οριστικής απάντησης του Υπουργείου ή η μη εξειδίκευση των λόγων καθυστέρησης

* Συντάκτης: Γιάννης Κτιστάκης, ΔΝ, Επιστημονικός Συνεργάτης της ΕΕΔΑ.

αντιβαίνει στην κείμενη νομοθεσία. Μάλιστα, προκειμένου να αιτιολογήσει επαρκώς το Πόρισμά του, ο Συνήγορος του Πολίτη παραπέμπει, μεταξύ άλλων, στην από 1^η Μαρτίου 2001 σχετική Απόφαση της ΕΕΔΑ (βλ. ανωτέρω), της οποίας άλλωστε αποτελεί μέλος.

4. Αναφορικά με το ειδικό ζήτημα του ευκτηρίου οίκου, η ΕΕΔΑ επισημαίνει ότι η διετής και πλέον καθυστέρηση οριστικής απάντησης του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων στην αίτηση χορήγησης άδειας ίδρυσης ευκτηρίου οίκου της «Επιτροπής διά την αναγνώρισιν της ελληνικής θρησκείας του Δωδεκάθεου» πλήττει την αρχή του κράτους δικαίου. Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει η ΕΕΔΑ χωρίς να είναι καθόλου βέβαιη –το αντίθετο μάλιστα– ότι η εν λόγω συσσωμάτωση γύρω από μυθολογικές, ιστορικές και άλλες αναζητήσεις (όπως αυτές περιγράφονται κατά τρόπο γλαφυρό στην από 5^η Δεκεμβρίου 2002 επιστολή της προς την ΕΕΔΑ) συνιστά είτε «γνωστή» θρησκεία, υπό το φως του άρθρου 13 του ελληνικού Συντάγματος, είτε θρησκευτική ή φιλοσοφική πεποίθηση, υπό το φως του άρθρου 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και 18 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα. Όπως όμως έχει νομολογηθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹, το δικαίωμα στην εκδήλωση των πεποιθήσεων μέσα σε μία δημοκρατική κοινωνία περιλαμβάνει, εκτός των άλλων, τον σεβασμό της αρχής του κράτους δικαίου: η διοίκηση οφείλει να μην σιωπά επί μακρόν σε αίτηση του διοικούμενου εκ της οποίας δύναται να εξαρτηθεί η απρόσκοπτη άσκηση του δικαιώματος στην εκδήλωση των πεποιθήσεων². Βεβαίως, θα μπορούσε να αντιτάξει κανείς το επιχείρημα ότι η «Επιτροπή διά την αναγνώρισιν της ελληνικής θρησκείας του Δωδεκάθεου» είχε το δικαίωμα εκ του νόμου και εντός νόμιμης προσθεσμίας να στραφεί δικαστικώς εναντίον της σιωπηρής άρνησης της διοίκησης. Ούτως ή άλλως όμως το επιχείρημα αυτό δεν επιτρέπει στη διοίκηση την πλάνη ότι απαλλάσσεται από την υποχρέωση απάντησης. Η ΕΕΔΑ επαναλαμβάνει την από 1^η Μαρτίου 2001 επισήμανσή της ότι η ελληνική δικαστική προστασία επί του συγκεκριμένου ζητήματος δεν κρίνεται, μέχρι νεωτέρας, επαρκής από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου³. Σ' αυτό, μάλιστα, έχει ήδη διαμορφωθεί δυσμενής για την Ελλάδα ατμόσφαιρα μετά την Απόφαση *Μανουσάκης και λοιποί* δεδομένου ότι, έξι και πλέον χρόνια μετά την έκδοσή της, δεν ακόμη εκτελεστεί από την Ελλάδα⁴.
5. Αναφορικά τώρα με το θέμα του ληξιαρχείου, η ΕΕΔΑ σημειώνει ότι από το κείμενο της επιστολής δεν συνάγεται ποιο ακριβώς είναι το ζήτημα. Αν λάβει πάντως υπόψη της την υπ' αρ. πρωτ. 5099/01/2.1 αναφορά του ίδιου επιστολογράφου προς τον

¹ Βλ. ΕυρΔΔΑ, Απόφαση *Hassan et Tchaouch, Tchaouch*, 26.10.2000, <http://www.echr.coe.int>.

² Στην ίδια παρατήρηση προέβη ειδικά προς την Ελληνική Κυβέρνηση η Διεύθυνση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Συμβουλίου της Ευρώπης στο από 14 Μαΐου 1998 Υπόμνημά της για το ζήτημα της εκτέλεσης της Απόφασης *Μανουσάκης και λοιποί* του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (μνημονεύεται αναλυτικά στην από 1 Μαρτίου 2001 Απόφαση της ΕΕΔΑ).

³ Βλ. ΕυρΔΔΑ, Απόφαση *Μανουσάκης και λοιποί*, 26.9.1996, Recueil 1996-IV.

⁴ Βλ. αναλυτικά την από 1^η Μαρτίου 2001 Απόφαση της ΕΕΔΑ.

Συνήγορο του Πολίτη, προκύπτει ότι το παράπονο συνίσταται στο μη ικανοποιηθέν από το Ληξιαρχείο Αθηνών αίτημα για μεταβολή του κυρίου ονόματος «πιστών της θρησκείας του Δωδεκάθεου». Αν όντως έτσι έχουν τα πράγματα, τότε η ΕΕΔΑ παρατηρεί κατ'αρχήν ότι, λόγω της κρισιμότητας για την ασφάλεια των συναλλαγών, για την αλλαγή του κυρίου ονόματος φυσικού προσώπου ορθώς ο νόμος δεν αρκείται σε μία απλή σχετική δήλωση του ενδιαφερόμενου· απαιτείται σχετική δικαστική απόφαση⁵. Τούτο ισχύει ακόμη κι αν ο ενδιαφερόμενος επικαλείται οποιουσδήποτε λόγους θρησκευτικής συνείδησης. Η ΕΕΔΑ υπενθυμίζει σχετικά ότι προς τούτο είναι σύμφωνη η νομολογία της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁶ και του Διεθνούς Συμφώνου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου⁷.

6. Συνεπώς, η ΕΕΔΑ

α) Συμβουλεύει το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων να απαντήσει άμεσα και κατά τρόπο οριστικό στην αίτηση χορήγησης άδειας ίδρυσης ευκτηρίου οίκου της «Επιτροπής διά την αναγνώρισιν της ελληνικής θρησκείας του Δωδεκάθεου»,

β) Συμβουλεύει το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων να επαναξετάσει το αναχρονιστικό αλλά ακόμα ισχύον νομικό πλαίσιο για τη λειτουργία των ναών και ευκτηρίων οίκων, υπό το φως των Προτάσεων που του έχει ήδη από την 1^η Μαρτίου 2001 υποβάλει η ΕΕΔΑ,

γ) Απαντά στην αιτούσα «Επιτροπή διά την αναγνώρισιν της ελληνικής θρησκείας του Δωδεκάθεου» ότι, βάσει του ιδρυτικού της νόμου, η ΕΕΔΑ δεν παρέχει έννομη προστασία. Επομένως, η εν λόγω Επιτροπή οφείλει να ακολουθεί, όπου δει, τις κείμενες διατάξεις και να στρέφεται στην ελληνική ή/και στην ευρωπαϊκή δικαιοσύνη όταν θεωρεί ότι προσβάλλονται τα δικαιώματά της.

Αθήνα, 15 Σεπτεμβρίου 2003

⁵ Νόμος 344/1976, άρθρα 13 και 14. Βλ. και αποφάσεις 5008/1996 και 3361/1998 του Συμβουλίου της Επικρατείας.

⁶ ΕυρΕΔΑ, Υπόθεση *A. R. Coeriel and M. A. R. Aurik κατά Ολλανδίας*, αρ. προσφυγής 18050/91, <http://www.echr.coe.int> (Απόφαση επί του παραδεκτού, 2.7.1992).

⁷ ΕΔΑ, Υπόθεση *A. R. Coeriel and M. A. R. Aurik κατά Ολλανδίας*, αρ. αναφοράς 453/1991 (CCPR/C/52/D/453/1991), <http://www.unhchr.ch> (Απόφαση της 9.12.1994). Πάντως, όπως έχει κριθεί στην ανωτέρω αναφορά, υπό το φως του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή (και όχι εκείνου στη θρησκευτική ελευθερία), είναι δυνατόν η άρνηση αλλαγής του επωνύμου, αν δεν είναι εύλογη, να προσβάλλει το εν λόγω δικαίωμα.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑΣΗΣ

ΕΘΝΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ 25^{ης} Σεπτεμβρίου 2003

Η Εθνική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου συνήλθε την 25^η Σεπτεμβρίου 2003, ημέρα Πέμπτη και ώρα 18.30 στο Υπουργείο Εξωτερικών, αίθουσα Σοφιανόπουλου [Βασ. Σοφίας 1 (πρώην Αστέρας), Υπόγειο].

Παρούσες και παρόντες ήταν οι κυρίες και κύριοι Α. Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου (Πρόεδρος), Ν. Φραγκάκης (Α' Αντιπρόεδρος), Φ. Ιωαννίδης, Κ. Παπαϊωάννου, Α. Αργυροπούλου-Χρυσοχοΐδου, Λ. Διβάνη, Ν. Κλαμαρής, Γ. Γουσέτης, Ι. Αυδή-Καλκάνη, Γ. Μανιάτης, Α. Μανίτη, Σ. Περράκης, Ι. Κονιδάρης, Χ. Δίπλα, Ξ. Πετρινιώτη, Χ. Λάμπρου (τακτικά μέλη), Ε. Βαρχαλαμά, Δ. Χριστόπουλος, Η. Νικολακοπούλου-Στεφάνου, Α. Θεοδωρίδης, Ι. Πράσιнос, Τ. Δάρας, Ρ. Καρρά, Σ. Κουκούλη-Σπηλιωτοπούλου, Α. Τάκης (αναπληρωματικά μέλη), Ν. Σιταρόπουλος, Γ. Κτιστάκης (Επιστημονικοί Συνεργάτες) και Κ. Πάντου (Γραμματέας).

Διαπιστώθηκε ότι η Επιτροπή βρίσκεται σε απαρτία (παρίστανται 22 από τους 30 φορείς) και προχώρησε στη συζήτηση της ημερήσιας διάταξης.

(...)

Αναφορικά με το τέταρτο θέμα της ημερήσιας διάταξης, δηλαδή την καταγγελία της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου» για παραβίαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου, ο εισηγητής κ. Κτιστάκης παρουσίασε τα πιο βασικά σημεία της γραπτής εισήγησής του, που έχει ήδη αποσταλεί στα μέλη.

Ο κ. Ιωαννίδης δήλωσε ότι συμφωνεί με τις προτάσεις της εισήγησης του κ. Κτιστάκι και επισήμανε ότι το Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων (ΥΠΕΠΘ) οφείλει να απαντήσει στην αίτηση της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου».

Ο κ. Κονιδάρης, Γενικός Γραμματέας Θρησκευμάτων του ΥΠΕΠΘ, επισήμανε ότι η αίτηση για χορήγηση άδειας ίδρυσης ευκτήριου οίκου της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου», είναι η μόνη αίτηση που εκκρεμεί αυτή τη στιγμή στο ΥΠΕΠΘ --όλες οι υπόλοιπες έχουν ικανοποιηθεί-- και η καθυστέρηση αυτή έγκειται στη σοβαρότητα του ζητήματος και στις συνέπειες που θα επιφέρει η αναγνώριση του Δωδεκάθεου ως «θρησκείας» σε μια ολόκληρη ομάδα έννομων σχέσεων, όπως η τέλεση γάμου, η στράτευση, η εκπαίδευση κ.λ.

Ο κ. Περράκης ανέφερε ότι συμφωνεί γενικά με την εισήγηση του κ. Κτιστάκι, πρότεινε όμως να απαλειφθούν κάποιοι αρνητικοί χαρακτηρισμοί της εισήγησης

διότι αφορά μια υπόθεση η οποία θα πρέπει να αντιμετωπίζεται με τη δέουσα σοβαρότητα.

Ο κ. Κτιστάκης επισήμανε ότι το μείζον θέμα που προκύπτει από την εν λόγω υπόθεση είναι ότι στην Ελλάδα δεν εκτελούνται οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επί του συγκεκριμένου ζητήματος. Η ελληνική δικαστική προστασία δεν κρίνεται επαρκής από το Δικαστήριο. Πρότεινε την επανεξέταση του ισχύοντος νομικού πλαισίου για τη λειτουργία των ναών και ευκτήριων οίκων και υπενθύμισε την απόφαση της ΕΕΔΑ της 1^{ης} Μαρτίου 2001 η οποία προτείνει να θεσπιστεί ως μόνη προϋπόθεση για τη λειτουργία ναών και ευκτήριων οίκων η πολεοδομική άδεια, εφ' όσον πρόκειται για γνωστή θρησκεία.

Ο κ. Τάκης δήλωσε ότι η ΕΕΔΑ οφείλει απλώς να αποφανθεί επί της διαδικασίας, δηλαδή επί της καθυστέρησης οριστικής απάντησης από το ΥΠΕΠΘ, και να μην υπεισέλθει στο ζήτημα αν το Δωδεκάθεο συνιστά «θρησκεία».

Ο κ. Γουσέτης συμφώνησε με την άποψη του κ. Τάκη και δήλωσε ότι πρόκειται για ένα απλό ζήτημα και η διοίκηση οφείλει πλέον να απαντήσει. Μόνον επ' αυτού οφείλει να λάβει θέση η ΕΕΔΑ και όχι ως προς το περιεχόμενο της έννοιας της θρησκείας.

Η Πρόεδρος απάντησε ότι ο ρόλος της ΕΕΔΑ, πέραν του να ασκεί κριτική όπου αυτή επιβάλλεται, έχει και ουσιαστικό γνωμοδοτικό χαρακτήρα και προβαίνει και σε προτάσεις. Έτσι όχι μόνο οφείλει να συστήσει στο αρμόδιο Υπουργείο να απαντήσει στον αιτούντα, αλλά και να διευκολύνει τη λήψη σωστής θέσης από τις Αρχές, χαράσσοντας τη σωστή κατεύθυνση. Άλλωστε, συμπλήρωσε, αυτό έχουμε κάνει έως τώρα στις διάφορες γνωματεύσεις-προτάσεις μας.

Στο σημείο αυτό, εισήλθαν στην αίθουσα της συνεδρίασης, κατόπιν πρόσκλησης της Προέδρου, δύο εκπρόσωποι της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου», οι κκ. Παναγιώτης Μαρίνης και Άγις Μαρίνης, πατέρας και γιος.

Η Πρόεδρος καλωσόρισε τους εκπροσώπους της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου» και στη συνέχεια τους έδωσε το λόγο για να εκφράσουν τις απόψεις τους.

Ο κ. Π. Μαρίνης κατέθεσε αρχικά το μνημόνιο της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου» καθώς και διάφορα άλλα σχετικά έγγραφα. Στη συνέχεια αναφέρθηκε στην επιστολή διαμαρτυρίας τους αναφορικά με την καθυστέρηση απάντησης της διοίκησης στην αίτηση ίδρυσης ευκτήριου οίκου καθώς και στην μη αναγνώριση του Δωδεκάθεου ως «θρησκεία». Ως προς το θέμα της αναγνώρισης της «θρησκείας» τους, ο κ. Π. Μαρίνης διευκρίνισε ότι συγκεντρώθηκαν 1500 υπογραφές πιστών προκειμένου να συμπεριληφθεί και η δική τους «θρησκεία» στον κατάλογο των επίσημων θρησκειών του ΥΠΕΠΘ, αλλά έλαβαν την απάντηση από το εν λόγω Υπουργείο, ότι δεν υφίσταται τέτοιος κατάλογος και ότι πρόκειται για non-paper. Αναφορικά με το ζήτημα της άδειας ίδρυσης ευκτήριου οίκου, ανέφερε ότι πληροφορήθηκαν από την αρμόδια διεύθυνση του ΥΠΕΠΘ ότι είναι στην διακριτική ευχέρεια του Υπουργού να αποφασίσει

επ' αυτού. Χαρακτήρισε επίσης απαράδεκτη την καθυστέρηση απάντησης της διοίκησης στο αίτημά τους και τόνισε πως στην χώρα μας δεν τηρούνται οι δημοκρατικές αρχές και τα δικαιώματα του ανθρώπου και πρόσθεσε ότι δεν εκτελούνται οι αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου στα θέματα της θρησκευτικής ελευθερίας. Τέλος κατέκρινε τις ισχύουσες ρυθμίσεις των Ν.1363/38 και Ν.1369/38 και μίλησε για «δεσποτική δημόσια διοίκηση» στην χώρα μας.

Η Πρόεδρος ευχαρίστησε τον κ. Π. Μαρίνη για τις διευκρινίσεις του και στη συνέχεια προέβη σε μια σειρά ερωτήσεων ως προς τις βασικές αρχές τις οποίες πρεσβεύει η «Επιτροπή για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου», τις ηθικές αξίες, τις τελετουργίες τους κ.λ.

Ο κ. Π. Μαρίνης απarίθμησε μια σειρά «αξιών» διαβάζοντας το σχετικό μνημόνιο της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου», στη συνέχεια ανέπτυξε τις βασικές θέσεις της Επιτροπής του και ενημέρωσε για τον τρόπο και την πρακτική των δημόσιων τελετουργιών τους που γίνονται δημόσια σε αρχαίους ναούς.

Ο κ. Κ. Παπαϊωάννου εξέφρασε την άποψη ότι η ΕΕΔΑ είναι αναρμόδια να αποφανθεί σχετικά με το αν το Δωδεκάθεο συνιστά «θρησκεία» και ζήτησε να τοποθετηθούν τα μέλη επί της διαδικασίας της συζήτησης.

Η Πρόεδρος απάντησε ότι διαφωνεί με την άποψη του κ. Κ. Παπαϊωάννου και επανέλαβε ότι η ΕΕΔΑ έχει υποχρέωση να εκφράζει τις κρίσεις της όταν αυτό κρίνεται σκόπιμο και ειδικά στις περιπτώσεις που διακυβεύεται το δημόσιο συμφέρον. Τόνισε ακόμη, ότι απώτερος σκοπός της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου» είναι η αναγνώριση της «θρησκείας» τους, μέσω της αίτησής τους για άδεια ίδρυσης ευκτήριου οίκου, όπως οι ίδιοι δήλωσαν.

Ο κ. Πράσινος απηύθυνε ερώτημα στους εκπροσώπους της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου» σχετικά με αν επιθυμούν να ιερουργούν σε αρχαίους ναούς ανά την Ελλάδα και ο κ. Π. Μαρίνης απάντησε ότι το μόνο που ζητούν είναι να τους δοθεί η δυνατότητα να ιερουργούν σε κάποιο μικρό και μη τουριστικό αρχαίο ναό μία φορά το έτος και μόνο για πέντε λεπτά.

Ο κ. Ιωαννίδης συνεχάρη αρχικά τον κ. Π. Μαρίνη για τα άψογα ελληνικά του, παρατήρησε όμως πως η άποψη του κ. Π. Μαρίνη ότι στην Ελλάδα δεν τηρούνται τα δικαιώματα του ανθρώπου, είναι υπερβολική αλλά και προσβλητική για την χώρα μας. Πρόσθεσε ακόμα ότι συμφωνεί με την εισήγηση του κ. Κτιστάκι, κυρίως ως προς την υποχρέωση της Διοίκησης να απαντήσει.

Ο κ. Λάμπρου ανέφερε ότι κάθε θρησκεία έχει μια δική της δυναμική που ξεπερνά τα σύνορα μιας χώρας και εκ τούτου ρώτησε τον κ. Π. Μαρίνη αν η πίστη στις αρχές του Δωδεκάθεου επεκτείνεται και σε άλλες χώρες. Ο κ. Π. Μαρίνης απάντησε ότι η στάση της ελληνικής Πολιτείας τους εμποδίζει να επεκταθούν και σε άλλες χώρες.

Η κα Διβάνη ρώτησε ποιος είναι ο αριθμός των πιστών της «θρησκείας» του Δωδεκάθεου στην Ελλάδα και η απάντηση που έλαβε από τους εκπροσώπους της

«Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου» ήταν ότι, εξαιτίας των δισταγμών των πιστών για δημόσια ομολογία, δεν γνωρίζουν τον ακριβή αριθμό αλλά πάντως ο αριθμός των πιστών ξεπερνά τα 40.000 άτομα.

Η Πρόεδρος, αφού τους ευχαρίστησε και συνεχάρη για το θάρρος της γνώμης τους, διάβασε ένα σχετικό χωρίο του Αισχύλου για τον ορισμό του Δία. Ουσιαστικά ήδη ο Αισχύλος είχε υπερβεί τον πολυθεισμό.

Στο σημείο αυτό αποχώρησαν από την συνεδρίαση οι εκπρόσωποι της «Επιτροπής για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου».

Ο κ. Κονιδάρης έλαβε το λόγο προκειμένου να τοποθετηθεί επί των όσων ειπώθηκαν από τον κ. Π. Μαρίνη και δήλωσε ότι καταρχήν δεν αποδέχεται το χαρακτηρισμό του τελευταίου περί «δεσποτικής δημόσιας διοίκησης». Όσον αφορά τον «κατάλογο των επισήμων θρησκειών» του ΥΠΕΠΘ, ο κ. Κονιδάρης εξήγησε ότι ο εν λόγω κατάλογος δεν αποτελεί επίσημο έγγραφο αλλά μία απλή λίστα την οποία συνέταξαν οι υπάλληλοι του ΥΠΕΠΘ, προκειμένου να διευκολυνθούν στο αυστηρά περιορισμένο έργο τους, εκείνο δηλαδή της χορήγησης άδειας λειτουργίας ναού ή ευκτήριου οίκου. Διαβεβαίωσε επίσης την Επιτροπή ότι ουδέποτε χαρακτήρισε αυτόν τον κατάλογο non paper. Επανέλαβε ότι η καθυστέρηση απάντησης του ΥΠΕΠΘ έγκειται στην σοβαρότητα του ζητήματος που σχετίζεται με τις επιπτώσεις που θα επιφέρει στο πεδίο του δημοσίου και ιδιωτικού δικαίου τυχόν αναγνώριση του Δωδεκάθεου ως θρησκείας.

Ο κ. Πράσιнос δήλωσε ότι δεν έχει καμία αμφιβολία ότι το ΥΠΕΠΘ κάνει σωστά τη δουλειά του και ότι, δια της σιωπής του, έχει ουσιαστικά απαντήσει αρνητικά στο αίτημα της Επιτροπής του Δωδεκάθεου. Όμως, όπως ο νόμος ορίζει, το ΥΠΕΠΘ οφείλει να δώσει μια απάντηση, είτε θετική είτε αρνητική είναι αυτή. Δήλωσε επίσης ότι αντιλαμβάνεται πως δεν πρόκειται για απλή υπόθεση και συμερίζεται τους φόβους του ΥΠΕΠΘ αναφορικά με τους σκοπούς της αιτούσας Επιτροπής. Τέλος συμπλήρωσε ότι συμφωνεί με την εισήγηση του κ. Κτιστάκι.

Ο κ. Ιωαννίδης επισήμανε ότι είναι πολύ δύσκολο να εκφέρει γνώμη η ΕΕΔΑ ως προς το ζήτημα της αναγνώρισης της θρησκείας, οφείλει όμως η ΕΕΔΑ να επισημάνει στο ΥΠΕΠΘ την υποχρέωση άμεσης απάντησης.

Η κα Στεφάνου συμφώνησε με τον κ. Ιωαννίδη.

Ο κ. Θεοδωρίδης εξέφρασε την άποψη ότι η ΕΕΔΑ οφείλει να αφήσει κατά μέρος το τυπολατρικό της υπόθεσης και να λάβει μια απόφαση η οποία θα καλεί το ΥΠΕΠΘ να απαντήσει κατά τρόπο θετικό. Πρότεινε επιπλέον να είναι γενικά θετικές οι απαντήσεις της διοίκησης σε παρόμοιες αιτήσεις εκτός και αν συντρέχουν σοβαροί λόγοι δημοσίου συμφέροντος.

Ο κ. Περράκης πρότεινε να αντιμετωπίσει η ΕΕΔΑ την «Επιτροπή για την αναγνώριση του Δωδεκάθεου» με λιγότερη καχυποψία καθώς και να αμβλυνθούν οι έντονοι χαρακτηρισμοί της εισήγησης.

Η κα Δίπλα συμφώνησε με την πρόταση του κ. Περράκη για την απόσυρση των έντονων χαρακτηρισμών της εισήγησης και δήλωσε ότι πρέπει το ΥΠΕΠΘ να προβεί σε άμεση και οριστική απάντηση.

Ο κ. Τάκης τόνισε ότι θεωρεί αναγκαίο να μην εισέλθει η ΕΕΔΑ στο ζήτημα της αναγνώρισης της «θρησκείας» του Δωδεκάθεου και πρότεινε να διαγραφεί η δεύτερη πρόταση της παραγράφου αρ. 4 της εισήγησης (σελ. 2) [*«Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει η ΕΕΔΑ χωρίς να είναι καθόλου βέβαιη –το αντίθετο μάλιστα– ότι η εν λόγω συσσωμάτωση γύρω από μυθολογικές, ιστορικές και άλλες αναζητήσεις (όπως αυτές περιγράφονται κατά τρόπο γλαφυρό στην από 5^η Δεκεμβρίου 2002 επιστολή της προς την ΕΕΔΑ) συνιστά είτε «γνωστή» θρησκεία, υπό το φως του άρθρου 13 του ελληνικού Συντάγματος, είτε θρησκευτική ή φιλοσοφική πεποίθηση, υπό το φως του άρθρου 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και 18 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα»*].

Ο κ. Κτιστάκης, αφού ερωτήθηκε από την κα Πετρινιώτη, συμφώνησε να διαγραφεί μόνον η φράση *«(όπως αυτές περιγράφονται κατά τρόπο γλαφυρό στην από 5^η Δεκεμβρίου 2002 επιστολή της προς την ΕΕΔΑ)»* και δήλωσε ότι εμμένει ως προς το υπόλοιπο κείμενο της εισήγησής του.

Ο κ. Περράκης ζήτησε και αυτός να διαγραφεί ολόκληρη η δεύτερη πρόταση της παραγράφου αρ. 4 διότι διαφορετικά είναι σαν να υπαγορεύεται στο ΥΠΕΠΘ να απαντήσει κατά τρόπο αρνητικό.

Η κα Πετρινιώτη πρότεινε την τροποποίηση της δεύτερης πρότασης της παραγράφου αρ. 4 ως ακολούθως: *«Στο συμπέρασμα αυτό καταλήγει η ΕΕΔΑ χωρίς να υπεισέλθει στο ερώτημα αν η εν λόγω συσσωμάτωση συνιστά είτε «γνωστή» θρησκεία, υπό το φως του άρθρου 13 του ελληνικού Συντάγματος, είτε θρησκευτική ή φιλοσοφική πεποίθηση, υπό το φως του άρθρου 9 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και 18 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα»*. Τα μέλη συμφώνησαν με την πρόταση της κας Πετρινιώτη.

Η Πρόεδρος δήλωσε ότι διαφωνεί με την ανωτέρω τροποποίηση της δεύτερης πρότασης της παραγράφου αρ. 4 της εισήγησης και δήλωσε ότι εμμένει στο αρχικό κείμενο της εισήγησης του κ. Κτιστάκι. Την ίδια άποψη εξέφρασε και ο κ. Πράσιнос.

Ως εκ τούτων τα μέλη ενέκριναν κατά πλειοψηφία την εισήγηση του κ. Κτιστάκι με την ανωτέρω προτεινόμενη τροποποίηση της κας Πετρινιώτη, ενώ η Πρόεδρος μειοψήφησε. Η μειοψηφία της Προέδρου έχει ως εξής:

Η «θρησκεία του Δωδεκάθεου» έχει παύσει από πολλών αιώνων να θεωρείται θρησκεία. Ήδη από την αρχαία ελληνική εποχή σημαντικές εξέχουσες προσωπικότητες αναζητούσαν άλλες θρησκευτικο-μεταφυσικές αντιλήψεις. Αρκεί ο ορισμός του Δία από τον Αισχύλο: «Ζεύς αιθήρ, Ζεύς Γη, Ζεύς Ουρανός, Ζεύς τα πάντα χι'ότι τωνδε υπέρτερον». Ο δε Σωκράτης καταδικάστηκε γιατί εισήγε νέους θεούς («καινά δαιμόνια»).

Σήμερα το αρχαίο ελληνικό Δωδεκάθεο έχει περάσει στη σφαίρα της μυθολογίας-ιστορίας, αποτελεί δε φαινόμενο αξιοπερίεργο ότι σύγχρονοι άνθρωποι -- και μόνο τα μέλη της αιτούσας Επιτροπής στην Ελλάδα-- ισχυρίζονται ότι το Δωδεκάθεο αποτελεί σήμερα «θρησκεία» και δη «γνωστή».

Υπογραμμίζω μερικά σημεία της προφορικής επαφής και του διαλόγου με τους εκπροσώπους του Δωδεκάθεου κατά τη σημερινή συζήτηση.

Καταρχήν βεβαίωσαν ότι πρόκειται για «θρησκεία πολυθεϊστική». Όταν τους ερώτησα πως κρίνουν τη συμπεριφορά του Δία, που για να συνευρεθεί με κάποια γυναίκα, συχνά την εξαπατούσε προσλαμβάνοντας διάφορες μορφές (ταύρος για την Ευρώπη, κύκνος για τη Λήδα, χρυσή βροχή για τη Δανάη κ.λ.), απήντησαν ότι συχνά έγγαμοι άνδρες έχουν ερωμένες και όταν ρώτησα αν αυτά ταιριάζουν σε έναν θεό και μάλιστα διαπραττόμενα κατά τρόπο απατηλό, μου απάντησαν ότι είναι μυθολογία.

Όταν ρώτησα πως χαρακτηρίζουν ηθικά τη συμπεριφορά του Απόλλωνα, που φέρεται ότι ξεπέτσιασε ζωντανό τον Μαρσύα από ζήλια επειδή έπαιξε αυλό καλύτερα από τον ίδιο, απάντησαν ότι αυτοί δεν ενδιαφέρονται για την ηθική, δεν αναμιγνύουν ηθικά θέματα. Ουσιαστικά ίδια ήταν η θέση τους και για την παραπάνω συμπεριφορά του Δία.

Εντελώς αόριστη, κατά τη γνώμη μου, ήταν η απάντησή τους για το ακριβές περιεχόμενο των βασικών αρχών της «θρησκείας» τους, για τις οποίες επίμονα ρώτησα.

Όσο για τις θρησκευτικές τελετές τους, μας πληροφόρησαν ότι αυτοί ιεουργούν δημόσια σε αρχαίους ναούς ανά την Ελλάδα. Στην ερώτησή μου τι τους χρησιμεύει λοιπόν ο ευκτήριος οίκος, δήλωσαν ότι τον ζητούν για να μπουν στη λίστα των γνωστών θρησκειών. Στην ερώτησή μου, η τελετουργία τους --αντίστοιχη με τη χριστιανική «λειτουργία»-- τι περιλαμβάνει, η απάντηση ήταν αόριστη.

Από τα ανωτέρω συνάγω ότι οι οπαδοί του Δωδεκάθεου δεν αντιπροσωπεύουν θρησκεία και δη γνωστή. Και μόνη η έλλειψη και άρνηση ηθικής διδασκαλίας αποκλείει την έννοια της θρησκείας. Κεντρικό σημείο κάθε θρησκείας αποτελεί η ηθική διδασκαλία της --καλή ή κακή κατά την κρίση του καθενός-- στην οποία στηρίζει τις ανταμοιβές ή ποινές των ανθρώπων από το θεό στη μέλλουσα ζωή (για μερικές θρησκείες και στην παρούσα ζωή). Εξάλλου το κενό και η αοριστία που προέκυψαν για τις αρχές και τις ηθικές βάσεις της δήθεν «θρησκείας», οι οποίες πρέπει να είναι σαφώς καθορισμένες, αποκλείει τον χαρακτηρισμό της ως γνωστής.

Το μόνο που ήξεραν επακριβώς οι εκπρόσωποι της Επιτροπής του Δωδεκάθεου, ήταν οι περί θρησκευτικής ελευθερίας αποφάσεις του ΕΔΔΑ τις οποίες επαναλάμβαναν κατά κόρον σε συνδυασμό με απειλές για νέα καταδίκη της Ελλάδας.

Συμπέρασμα: Η θεωρία την οποία πρεσβεύει η «Επιτροπή του Δωδεκάθεου» δεν αποτελεί «γνωστή θρησκεία», ο δε ευκτήριος οίκος που ζητούν δεν χρειάζεται ουσιαστικά για την εκπλήρωση των λατρευτικών εκδηλώσεων των οπαδών της.

Ο Καθηγητής κ. Κλαμαρής συνετάχθη με την παραπάνω άποψη της Προέδρου, επομένως συντάσσεται με την μειοψηφία.

Ο κ. Πράσιнос δήλωσε και κατέθεσε για τα πρακτικά, τα παρακάτω: «Μόνη η επίκληση και κατ'ακριβολογία η οικειοποίηση από ομάδα προσώπων ορισμένης νεκρής από αιώνων θρησκείας, όπως είναι σύμφωνα με τα ιστοριοεπιστημονικά δεδομένα η αρχαιοελληνική θρησκεία του Δωδεκάθεου, δεν είναι ικανή να προσδώσει

ζωή και να επιφέρει ανάσταση στη νεκρή θρησκεία. Ούτε επίσης η συσσωμάτωση σε μια τέτοια προσπάθεια μυθολογικών, ιστορικών και άλλων αναζητήσεων συνεπάγεται αναβίωση της πάλαι ποτέ υπαρξιάς θρησκείας.

Ως εκ τούτου, ελλείπει δε άλλων στοιχείων, από τα οποία να δύναται να στοιχειοθετηθεί κρίση περί του αντιθέτου, στην προκειμένη περίπτωση δεν συντρέχει το στοιχείο της ύπαρξης θρησκείας, το οποίο αποτελεί προϋπόθεση για την εφαρμογή του άρθρου 13 του Συντάγματος και του συναφούς άρθρου 6 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Περαιτέρω, ανεξαρτήτως δε των ανωτέρω, από την μη ρητή απάντηση του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων στην αίτηση της ως άνω Επιτροπής για χορήγηση σ'αυτήν άδειας ίδρυσης ευκτήριου οίκου, ουδόλως παραβλέπεται το εκ του άρθρου 13 του Συντάγματος δικαίωμα της αιτούσας Επιτροπής, να προσφύγει δικαστικώς κατά της σιωπηράς άρνησης της Διοίκησης και να επιτύχει την ικανοποίηση του δικαιώματός της, εφόσον φυσικά κριθεί τούτο βάσιμο. Μάλιστα δε μια τέτοια ικανοποίηση έχει το πλεονέκτημα ότι γίνεται κατά τρόπον οριστικό και αμετάκλητο, ενόψει της Συνταγματικής διάταξης η οποία υποχρεώνει τη Διοίκηση σε συμμόρφωση προς τις δικαστικές αποφάσεις.

Τέλος, είναι κατ'αρχήν ορθή η άποψη ότι η ευχέρεια του ενδιαφερομένου να προσφύγει δικαστικά κατά της σιωπηρής άρνησης της Διοίκησης δεν επιτρέπει στην τελευταία να οδηγηθεί στην πλάνη ότι απαλλάσσεται από την υποχρέωση απάντησης σε συγκεκριμένο αίτημα. Όμως, η υποχρέωση αυτή δεν επιτρέπει τη συναγωγή της επίσης πεπλανημένης αντιλήψεως ότι η εσπευσμένη ή υπό πίεση απάντηση της Διοίκησης επί συνθέτων και λεπτών ζητημάτων με πολλαπλές και πολυεπίπεδες συνέπειες αποτελεί την προσήκουσα διέξοδο».

(...)

Η Πρόεδρος

Η Γραμματέας

Καθηγ. Α. Γιωτοπούλου
-Μαραγκοπούλου
Πρόεδρος της Επιτροπής

Κ. Πάντου
Γραμματέας